

Ірина Прокопчук

ПРОТЕСТНЕ ГОЛОСУВАННЯ УКРАЇНЦІВ У ВИБОРЧІЙ КАМПАНІЇ 2012 РОКУ

На основі парламентських виборів 2012 р. проаналізовано основні форми протестного голосування українців та соціальний портрет протестного електорату.

Ключові слова: протестне голосування, форми протестного голосування, протестний електорат, соціальний портрет протестного електорату.

Iryna Prokopchuk. Protest the vote of Ukrainians in the electoral campaign 2012. On the basis of the parliamentary elections in 2012 analysis of the major forms of protest voting Ukrainians and social profile of the protest electorate.

Key words: protest vote, forms of protest voting, protest electorate, social profile of the protest electorate.

Голосування, крім виявлення політичних преференцій, нерідко є свідомою демонстрацією критичної оцінки, актом виявлення негативного емоційного сприйняття певних політичних процесів, явищ, політичних акторів. Протестне голосування можна розглядати як індикатор «температури» суспільних настроїв. Парламентські вибори в Україні 2012 р. продемонстрували сплеск різних форм протестного голосування, що робить осмислення цього феномену актуальним та запитаним.

У світовій політичній практиці виокремлюють такі форми протестного голосування: відмова від голосування (електоральний абсентеїзм), власне протестне голосування, зокрема, голосування за опозиційні сили, голосування за радикальні сили, голосування «проти всіх», свідоме псування виборчих бюлетенів.

Мета статті: на основі узагальнення результатів офіційної електоральної статистики (даних ЦВК України) та соціологічних опитувань провідних аналітичних центрів України щодо парламентських виборів в Україні в 2012 р. проаналізувати електоральні форми протестного голосування українців та соціальний портрет протестного електорату.

Парламентські вибори 2012 р. відбулися за змішаною виборчою системою. Згідно з дослідженням Фонду «Демократичні ініціативи» більшість експертів у цілому негативно оцінили вплив мажоритарної складової на перебіг виборчого процесу та якість нового складу парламенту. Серед основних аргументів експертів: адміністративний вплив влади на вибори у мажоритарних округах, фальсифікації та порушення виборчих норм передовсім у мажоритарній частині виборів, а також викривлення через мажоритарну компоненту справжніх електоральних настроїв у суспільстві [7]. Голова Центральної виборчої комісії В. Шаповал після виборів наголосив, що в Україні потрібно провести реформу виборчого законодавства, оскільки мажоритарна складова себе не виправдала [6].

Саме тому запропонований у статті аналіз електоральних форм протестного голосування українців базується на

основі узагальнення електоральної статистики голосування українських виборців за політичні партії лише за пропорційною частиною виборчої системи.

1. Відмова від голосування (електоральний абсентеїзм)

Ми розглядатимемо лише той вид електорального абсентеїзму, в основі якого саме протестна мотивація неучасті у виборах, а не, скажімо, політична пасивність чи байдужість. Так, згідно з дослідженням Центру Разумкова напередодні виборчих перегонів 17,4% українців висловили небажання брати участь у виборах і здійснити свій електоральний вибір. Серед мотивів неучасті домінували наступні: «не бачу жодного кандидата чи партію, за яких було б варто голосувати» – 39%; «вибори нічого не змінять, бо Верховна Рада насправді нічого не вирішує» – 18,7%; «не вірю, що вибори будуть проведені чесно» – 21,7% [11]. Явка на вибори так само є непрямым підтвердженням протесту електорату. Явка на парламентські вибори 2012 у всіх регіонах України становила трохи більше половини виборців – 57,98%, що не є високим показником. Подібний рівень електоральної активності відмічений у виборах 2006 та 2007 рр. Але, для порівняння, явка на парламентські вибори 1998 р., 2002 р. була на рівні двох третин виборців.

2. Протестне голосування

Електоральна активність і участь у виборах, крім демонстрації електорального рішення, одночасно може засвідчити і досить негативну емоційну оцінку виборцем політичної ситуації або політичних акторів: гнів, розчарування, незадоволення, політичну депривацію. Форми власне протестного голосування виявляють різну міру розчарування, незадоволення та протесту:

2.1 Голосування за опозиційні сили

Голосування виборців за опозиційні політичні партії має різну мотивацію. Частина електорату є стійким прихильником певних опозиційних сил. Згідно з даними Фонду «Демократичні ініціативи», вже до початку вибор-

чої кампанії визначилися, за кого будуть голосувати 64% електорату ВО «Батьківщина», 50% електорату ВО «Свобода» та 35% електорату «УДАРу» [10]. Нерідко дієвим мотивом електоральної активності є бажання проголосувати не стільки за опозиційні сили, скільки проти провладних. Так, за результатами опитування соціологічної групи «Рейтинг» більше 50% виборців, приймаючи рішення, за яку партію голосувати на парламентських виборах 2012 року, мали намір скоріше голосувати проти курсу Президента В. Януковича [1]. Показовим є аналіз офіційної електоральної статистики (даних ЦВК України) з точки зору порівняння сумарної електоральної підтримки провладних і сумарної електоральної підтримки опозиційних партій, які подолали 5 % бар'єр за пропорційною частиною виборчої системи. У всіх регіонах України провладні політичні сили підтримало 43,18% виборців (за ПАРТІЮ РЕГІОНІВ – 30%, КПУ – 13,18%), за опозиційні сили проголосувало 49,94% електорату (ВО «Батьківщина» – 25,54%, «Удар» – 13,96%, ВО «Свобода» – 10,44%) [2].

Географія протестного голосування за опозиційні партії, які подолали 5 % бар'єр за пропорційною частиною виборчої системи (в округах у межах України та Закордонний виборчий округ), показана у таблиці:

Назва регіону	% голосів електорату за провладні партії			% голосів електорату за опозиційні партії			
	ПАРТІЯ РЕГІОНІВ	КПУ	Разом	Батьківщина	Удар	Свобода	Разом
АР Крим	52,34	19,41	71,75	13,09	7,17	0	20,26
Вінницька область	17,38	8,86	26,24	45,01	13,38	8,40	66,88
Волинська область	12,92	6,97	19,89	39,46	15,96	17,98	53,4

Дніпропетровська область	35,79	19,38	55,17	18,38	14,61	5,19	38,18
Донецька область	65,09	18,85	83,94	5,26	0	0	5,26
Житомирська область	21,61	12,82	34,43	36,15	14,19	7,47	57,81
Закарпатська область	30,87	5,03	35,9	27,69	20,03	8,35	56,07
Запорізька область	40,95	21,16	62,11	14,93	12,40	0	27,33
Івано-Франківська область	5,18	0	5,18	38,21	15,25	33,79	87,25
Київська область	21,00	6,11	27,11	36,63	18,73	10,84	66,2
Кіровоградська область	26,25	13,46	39,71	32,17	14,87	6,22	53,26
Луганська область	57,06	25,14	82,2	5,49	0	0	5,49
Львівська область	0	0	0	35,48	14,44	38,02	87,94
Миколаївська область	40,51	19,09	59,6	16,93	12,51	0	29,44
Одеська область	41,90	18,16	60,06	15,49	13,77	0	29,26
Полтавська область	21,91	13,49	35,4	30,14	18,47	7,94	56,55
Рівненська область	15,80	6,21	22,01	36,59	17,25	16,63	70,47
Сумська область	21,09	12,24	33,33	36,27	16,71	6,37	59,35
Тернопільська область	6,40	0	6,40	39,04	14,68	31,22	84,94
Харківська область	40,98	20,84	61,82	15,21	12,82	0	28,03
Херсонська область	29,34	23,34	52,68	21,80	13,63	0	35,43

Хмельницька область	18,69	8,81	27,5	37,71	16,33	11,79	65,83
Черкаська область	18,65	9,29	27,94	37,78	17,23	9,48	64,49
Чернівецька область	20,77	5,46	26,23	39,60	19,13	8,71	67,44
Чернігівська область	20,09	13,20	33,29	30,73	12,91	5,98	49,6
м. Київ	12,60	7,23	19,83	30,99	25,45	17,33	73,77
м. Севастополь	46,90	29,46	76,36	5,86	5,04	0	10,9
За кордоном	23,27	0	23,27	19,85	22,11	23,63	65,69

Аналіз електоральної підтримки провладних та опозиційних партій вказує на наступне: 1) серед п'яти партій, що потрапили до Верховної Ради України за пропорційною частиною виборчої системи, ПАРТІЯ РЕГІОНІВ була лідером за кількістю голосів у 11 регіонах, БЮТ – у 15 регіонах; 2) у 17 регіонах з 27 сумарну електоральну підтримку здобули саме опозиційні партії; 3) найнегативніші оцінки партії влади виборці поставили у таких регіонах: *Львівська обл.* ПАРТІЯ РЕГІОНІВ взагалі не змогла подолати відсотковий бар'єр. *Івано-Франківська обл.* За ПАРТІЮ РЕГІОНІВ проголосувало 5,18%, тоді як за опозиційні партії – 87,25%. *Тернопільська обл.* За ПАРТІЮ РЕГІОНІВ проголосувало 6,4%, тоді як за опозиційні партії – 84,94%. Протестні настрої підтримав *Київ*. За ПАРТІЮ РЕГІОНІВ проголосувало 12,6% виборців, тоді як за опозиційні партії – 73,77 % [8].

Опозиція на парламентських виборах 2012 р. йшла трьома колонами, конкуруючи за голоси виборців як з партіями влади, так і нерідко між собою. Часто збільшення рейтингу однієї опозиційної партії відбувалося за рахунок відтоку голосів виборців від іншої опозиційної партії. В цьому контексті є цікавим розгляд офіційної електоральної статистики голосування за опозиційні партії-лідерів пропорційної частини виборчої системи. Серед п'ятірки партій, що потрапили в парламент за

пропорційною частиною виборчої системи, безсумнівним лідером була «Батьківщина», набравши найбільшу кількість голосів виборців за пропорційною частиною виборів в 15 округах (ПАРТІЯ РЕГІОНІВ – в 11). Найміцніші позиції за кількістю голосів виборців мала «Батьківщина» і серед опозиційних партій: 1) немає жодного регіону, де б «Батьківщина» не змогла подолати відсотковий бар'єр; 2) у рейтингу опозиційних партій, що пройшли у Верховну Раду України за пропорційною частиною виборчої системи, «Батьківщина» за кількістю голосів виборців посідала першу позицію у 26 регіонах з 27, крім Львівської області, де у лідери вийшла «Свобода», потіснивши «Батьківщину» на другу сходинку. Найбільш активно за «Батьківщину» голосували у Вінницькій (45,1%), Волинській (39,49%), Івано-Франківській (38,21%), Тернопільській (39,04%), Чернівецькій обл. (39,6%). Найменше «Батьківщину» підтримали Донецька (5,26%), Луганська обл. (5,49%), м. Севастополь (5,04%). Причому в Донецькій та Луганській областях «Батьківщина» виявилася єдиною опозиційною партією, що пододала відсотковий бар'єр. У Закордонному виборчому окрузі «Батьківщина» поступилася місцем «Свободі» та «Удару».

«Удар» з п'яти партій-переможців за пропорційною частиною виборів у жодному регіоні не вийшов у лідери за кількістю голосів виборців округу, у двох регіонах (Донецька, Луганська обл.) не зміг подолати відсотковий бар'єр. У рейтингу опозиційних політичних партій-переможців пропорційної частини виборів «Удар» у 22 регіонах з 27 посідав другу позицію, у трьох регіонах (Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська обл.) – третю позицію. Найбільше «Удар» підтримали виборці у м. Києві (25,45%), Закарпатській (20,03%), Чернівецькій обл. (19,03%). Найменше виборців підтримали «Удар» у м. Севастополі (5,04%), АР Крим (7,17%). Разом з тим, голосування за «Удар» показало запит електорату на нові політичні сили та, до певної міри, продемонструвало розчарування в об'єднаній опозиції, очолюваній «БЮТ».

Окремий інтерес становить аналіз протестного голосування українців на закордонних виборчих дільницях у 77 країнах світу. За кількісним показником лідирує ПАРТІЯ РЕГІОНІВ – 43 країни. Серед опозиційних партій: на перше місце за кількістю голосів виборців вийшов «Удар» – у 17 країн, на друге – «Свобода» – у 13 країнах. Третю сходинку здобула «Батьківщина» – у 7 країнах. Проте якісний аналіз вказував, що за ПАРТІЮ РЕГІОНІВ голосували здебільшого в країнах Азії та Африки, Східної Європи та пострадянського табору (у т. ч. Росія). За опозиційні партії голосували здебільшого в США, Канаді, розвинутих країнах Західної Європи. Найбільш показовим є протестне голосування українців у країнах Великої сімки:

Назва країни	% голосів електорату за <i>провладні</i> партії			% голосів електорату за <i>опозиційні</i> партії			
	Партія Регіонів	КПУ	Разом	«Батьківщина»	«Удар»	«Свобода»	Разом
США	0	0	0	15,28	18,36	58,27	91,91
Японія	13,88	0	13,88	33,33	19,44	22,22	74,99
Німеччина	14,66	0	14,66	23,05	36,68	18,19	77,92
Франція	9,2	0	9,2	28,4	28	24,4	80,4
Італія	0	0	0	30,27	15,26	43,34	88,87
Велико-британія	12,27	0	12,27	28,45	21,67	35,24	85,36
Канада	5,47	0	5,47	23,33	13,33	49,04	85,7

Як бачимо, найнегативніші оцінки владі поставили українські виборці, що голосували у США, Італії. Більше двох третин українських виборців, що проживають у розвинутих країнах Великої сімки, підтримали опозиційні партії. Серед опозиційних партій у країнах Великої сімки лідирує «Свобода» (США, Італія, Великобританія, Канада) [3; 4].

2.2. Голосування за радикальні політичні сили

Протест виборців як проти влади, так і певної частини опозиції, яка не влаштовує своєю поміркованістю, репрезентує феномен голосування за «Свободу». Сплеск радикального голосування показала Львівська обл., де «Свобода» вийшла в лідери за кількістю голосів виборців серед п'ятірки партій-переможців. Із 27 регіонів «Свобода» пройшла до Верховної Ради за пропорційною частиною у 18 регіонах, і лише у 9 округах не змогла подолати відсотковий бар'єр. У Закордонному виборчому окрузі «Свобода» вийшла в лідери серед п'ятірки партій-переможців. Електоральна підтримка «Свободи» засвідчила зростання попиту в українському суспільстві на значно вищу радикальність опозиції

2.3. Свідоме псування бюлетенів, голосування «проти всіх»

Розчарування у політичних лідерах, партіях, як провладних, так і опозиційних, і протест «проти всіх» у вигляді голосування за графою «не підтримую жодного кандидата» тривалий час в українських виборчих кампаніях був помітною формою протестного голосування українців. Найбільше недовір'я та розчарування щодо усіх політиків показали парламентські вибори 1998 р., на яких відсоток виборців, які не підтримали кандидатів від жодної партії (блоку) в Україні становив 5,25%, а найбільш протестними регіонами виявилися м. Севастополь – 13,0%, Волинська – 8,1%, Рівненська обл. – 7,6%, АР Крим – 6,9%, м. Київ – 6,7% [9]. Поступово впродовж кількох електоральних циклів тотальне заперечення та несприйняття всіх політиків зменшилося, і на парламентських виборах 2007 р. відсоток виборців, які не підтримали кандидатів від жодної партії (блоку) в Україні становив 2,73%, а найбільш негативно налаштовані виборці були в таких регіонах: у Києві – 4,43 %, Дніпропетровській – 4,15%, Полтавській – 3,95%, Харківській – 3,81%, Херсонській – 3,63%, Чернігівській обл. – 3,59% [5]. Напередодні парламентських виборів

2012 р. графу «не підтримую жодного» скасували, по суті, змусивши українців все ж таки зробити електоральний вибір. Передвиборче опитування українців Цент-ром Разумкова показало, що майже чверть українців скористалася б правом голосувати «проти всіх», якби це можна було робити на виборах 2012 року. На Заході, Півдні та Сході бажання проголосувати «проти всіх» висловив кожний п'ятий, у Центрі – кожний десятий виборець [12]. Разом з тим, можна відмітити, що на виборах 2012 р. альтернативою відміненої строки «не підтримую жодного» стало свідоме псування виборцями бюлетенів. Таким чином, умисно зіпсований бюлетень, функціонально замінивши графу «не підтримую жодного», непрямо віддзеркалює рівень протестного голосування. На жаль, офіційна електоральна статистика виборів 2012 (офіційний сайт ЦВК) не надає інформації щодо кількості зіпсованих українцями бюлетенів. Разом з тим, політики добре усвідомили, що цей вид протестного голосування виконує контролюючу функцію щодо можливих фальсифікацій на виборах і може відіграти роль політичних технологій. Ю. Тимошенко, розуміючи тотальне розчарування українців напередодні виборів, закликала замість електорального абсентеїзму, до протестного голосування «проти всіх»: «Частина українців від образ та відчаю взагалі не хоче йти на вибори. Особливо на Сході та Півдні. Це найгірша помилка. Бюлетені всіх, хто не прийде, заповнять та кинуть за Партію регіонів. Знайдіть в собі сили та, якщо вас усе дістало й ви все ж таки проти всіх, приходіть на вибори та жирним хрестом перекресліть свій бюлетень, зіпсуйте його, але не залишайте свій чистий бюлетень для фальсифікації» [14].

Певний інтерес становить аналіз електорату, що здійснював протестне голосування. Соціальний портрет протестного електорату партій-переможців пропорційної частини виборів–2012 має такі риси:

1. Електорати опозиційних партій відрізняються за своєю соціально-демографічною структурою. За статтю в електораті ВО «Батьківщина» переважають жінки (жі-

нки – 57,5%, чоловіки – 42,5%). В електораті «УДАРУ» та ВО «Свобода» переважають чоловіки (за «Удар» 55% – чоловіки, 45% – жінки, за «Свободу» 54% – чоловіки, 46% – жінки). За рівнем освіти найвищий освітній рівень – у виборців ВО «Свобода», де 48% мають вищу освіту, ще 6% – незакінчену вищу, 30% – середню спеціальну, 12% – повну середню і 3% – неповну середню. Переважають виборці з вищою освітою і в електораті «УДАРУ» – 38%, 9% – з незакінченою вищою (ще 31% – із середньою спеціальною освітою, 17% – з загальною середньою освітою і 5% – з незакінченою середньою). В електораті ВО «Батьківщина» переважають виборці з середньою спеціальною освітою: 35% виборців із середньою спеціальною освітою, 33% – вищою, 6% – не-закінченою вищою, 18% – загальною середньою, і 8% – незакінченою середньою. За віком найбільш молодий електорат в «УДАРУ» В.Кличка (53% віком до 40 років). А структури електоратів ВО «Свобода», ВО «Батьківщина» за віковим складом подібні. За типом проживання найбільше сільських жителів у структурі електорату має ВО «Батьківщина» – 39%, жителів обласних центрів – 33%, і ще 28% – жителі міст-не обласних центрів. А от у структурі ВО «Свобода» переважають жителі обласних центрів (47,5%) і найменше мешканців села (24%), 29% – жителі міст – не обласних центрів. Переважають жителі обласних центрів і в структурі електорату «УДАРУ» – 40%, але, порівняно зі «Свободою», там більше сільських виборців – 31%, і 29% – жителі міст-не обласних центрів [10].

2. Виборці «Батьківщини» та «УДАРУ» першорядної значимості надають особі лідера партії (50% і 57%, відповідно), виборці «Свободи» – ідеології і виборчій програмі партії (68%). Особистісні якості кандидата, висунутого партією, є найменш значимими для виборців «Свободи» (20%) [13, с. 62].

3. Узагальнений портрет виборця, що голосував проти всіх: за статтю частіше чоловіки (чоловіки 54,3%, жінки 45,7%); за рівнем освіти частіше люди з вищою освітою

(36,5%) та середньою спеціальною освітою (31,7%); за віком (третина у віковій групі до 30 років, одна п'ята серед представників середнього віку і значно зменшується у старших вікових групах) [10].

Розгляд особливостей протестного голосування українців у парламентських виборах 2012 р. наводить на такі висновки:

- електоральна втома населення;
- тотальне розчарування у політичній еліті, невдоволеність владою поєднується із невдоволеністю опозицією, невірою, що опозиційні партії зможуть запропонувати альтернативні шляхи розвитку країни;
- голосування за принципом «меншого зла», не стільки за позицію, скільки проти влади;
- запит на третю силу, нову опозицію, що підтверджують електоральні успіхи «Удару»;
- радикалізація частини електорату, що наочно продемонструвала підтримка виборцями «Свободи».

---

1. «Батьківщина» поділилася рейтингом з Кличком і Тягнибоком // Дзеркало тижня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dt.ua/POLITICS/batkivschina_podililasya_reytingom_z_klichkom_i_tyagnibokom.htm

2. Відомості про підрахунок голосів виборців по загальнодержавному багатомандатному виборчому округу на парламентських виборах 2012 р. // ЦВК України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/wp510?PT001F01=900>

3. Відомості про підрахунок голосів виборців на закордонних виборчих дільницях // ЦВК України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/wp312?PT001F01=900>

4. Відомості про підрахунок голосів виборців на закордонних виборчих дільницях по країнах // ЦВК України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/wp314?PT001F01=900>

5. Відомості про підрахунок голосів виборців в межах регіонів України на парламентських виборах 2007 р. // ЦВК України

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2007/w6p001>

6. Голова ЦВК закликав відмовитися від мажоритарної системи // Дзеркало тижня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dt.ua/POLITICS/golova-cvk-zaklikav-vidmovitisya-vid-mazhoritarnoyi-sistemi.html>

7. Майбутній парламент: оцінки експертів. Сайт Фонду «Демократичні ініціативи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/maibui-ekspertiv.htm>

8. Партії, які за підсумками голосування набрали 5% та більше у регіоні України // ЦВК України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/wp315?PT001F01=900>

9. Підсумки голосування в багатомандатному виборчому окрузі по регіонах на парламентських виборах 1998 р. // ЦВК України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vd2002/webproc0v?kodvib=1&rejim=0>

10. Результати екзит-полу: хто і як голосував – розподіл електоратів за демографічними показниками. Вибори 2012: сподіване і несподіване. Думки експертів // Фонд «Демократичні ініціативи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dif.org.ua/ua/polls/2012-year/rezultati-ekzit-pekspertiv_.htm

11. Соціологічне опитування: «Чи збираєтеся Ви взяти участь у виборах до Верховної Ради, які мають відбутися 28 жовтня 2012 року?» // Центр Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=601

12. Соціологічне опитування: «Чи скористалися б Ви правом голосувати «проти всіх», якби це можна було робити на виборах 2012 року? (регіональний розподіл)» // Центр Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=877

13. Суспільно-політична ситуація у країні напередодні парламентських виборів. Аналітична доповідь Центру Разумкова // Національна безпека та оборона. – 2012. – №7–8. – С.28–75.

14. Юлія Тимошенко закликає українців не дати Януковичу перемогти і підтримати Об'єднану опозицію «Батьківщина» // Офіційний сайт БЮТ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://byut.com.ua/news/12845.html>